

Den praktiska teologin som professionsteori

STEPHAN BORGEHAMMAR

Stephan Borgehammar är professor i praktisk teologi vid Lunds universitet.

stephan.borgehammar@ctr.lu.se

Vad är praktisk teologi? Frågan ställs oroväckande ofta. Osäkerhet tycks råda.

Förvisso saknas inte svarsförsök. När den norska *Tidsskrift för praktisk teologi* gjorde en omstart 2020, med ny ägare, ny layout och höjda ambitioner, ställdes och besvarades frågan i numrets första artikel.¹ Åtta år tidigare hade en internationell tidskrift ägnat ett helt nummer åt problemet.² Dessa försök innehåller mycket av värde men saknar något väsentligt, nämligen en encyklopedisk bestämning av ämnet: en redogörelse för dess vetenskapsteoretiska grund och dess relation till andra ämnen inom och utom teologin.

En sådan bestämning behövs. Förvisso kan ett slutgiltigt svar på frågan om vad praktisk teologi är aldrig ges, eftersom akademiska ämnen inte är statiska storheter. Tillvaron kan helt enkelt inte entydigt indelas i separata ämnen. Likväl är det viktigt att det komplex av intressen, frågor, teorier, metoder, språkbruk, organisation och praxis som utgör ett akademiskt ämne har en identitet som är tydlig i nuet och förhållandevis stabil över tid. Endast på så vis tryggas en ändamålsenlig utveckling av forskning och undervisning.

Syftet med den här artikeln är att nå bortom forskningstrender och metodologiska diskussioner till en historiskt och principiellt välmotiverad förståelse av den praktiska teologins grund och uppgift. Jag börjar med att

---

1. Tone Stangeland Kaufman & Lars Johan Danbolt, ”Hva er praktisk teologi?”, *Tidsskrift for praktisk teologi* 37 (2020), 6–18.

2. *International Journal of Practical Theology* 16:1 (2012).

visa hur en sådan förståelse i Sverige har försvårats av dels ändringar av ämnesnamnet, dels omtolkningar av det. Därefter behandlar jag den praktiska teologins historiska ursprung och dess inordning i vetenskapernas system. Sist behandlar jag dess uppgift, varvid jag urskiljer fyra huvudsakliga ansvarsområden.³

Namnets betydelse för den praktiska teologins identitet

I Romeo och Julia, akt 2, scen 2, yttrar Julia de bevingade orden: ”What’s in a name? That which we call a rose / By any other name would smell as sweet.”

Ja, vad har namn för betydelse? Är det inte själva saken som betyder något? Om vi kallar människans översta kroppsdel för huvud, *head*, *Haupt*, *tête*, *caput* eller något annat, det saknar väl annan betydelse än att de associationer som förknippas med ett ord skiftar något från ett språk till ett annat? Men riktigt så enkelt är det inte, för det beror på vad slags ting det är vi talar om. Växter och kroppsdelar är konkreta föremål, som visserligen kan skifta mycket till utseendet men som vårt förnuft ändå enkelt kategoriserar och etiketterar. Det är förnuftet bra på. Ting som vi inte kan uppfatta med våra sinnen – såsom fenomen i själslivet, etiska ideal och teoretiska konstruktioner – orsakar oss mer besvär. Dels måste vi använda metaforer för att tala om dem, dels och framför allt behöver vi ofta namnge dem för att över huvud taget bli medvetna om deras existens. Men det ger namnet makt över våra sinnen. Namnet fixerar och avgränsar företeelsen i fråga, formar vår uppfattning och tillåter oss att bilda en gemensam diskurs om den. Vissa företeelser är förmodligen helt och hållet språkliga konstruktioner, andra, såsom akademiska ämnen, existerar som en kombination av ett namn, en diskurs och en därmed sammanhängande praktik.

Namn har således makt även om de är godtyckliga. Det insåg också Julia, som i den nämnda scenen beklagar sig över att Romeo heter Montague i efternamn och hon själv Capulet, namn som betecknar släkter med en lång historia av fiendskap: ”What’s Montague? It is nor hand, nor foot, / Nor arm, nor face, nor any other part / Belonging to a man. Oh, be some other name!”

Just det: namnet må sakna substans, men ack så oveckligt det styr våra tankar och handlingar och hela vår sociala tillvaro!

Så är det också med namn på akademiska ämnen. Det finns perioder då de är stabila och tycks huggna i sten. Där går professorn i grekiska och där ligger Juridicum! Sedan finns det perioder av stark inomvetenskaplig

---

3. I en framtida artikel hoppas jag återkomma till den praktiska teologins delämnen (som skiljer sig mycket från varandra) och frågan om hur de systematiskt hänger samman.

utveckling, som gör att nya forskningsinriktningar och deras företrädare ropar efter nya beteckningar som ger luft åt deras intresse och identitet. Resultatet kan bli mer eller mindre stabilt: sociologi är i dag ett ämnesnamn starkt som klippan, trots att det tidigaste belägget i SAOB inte är äldre än 1871. Ämnet teologiska prenotationer och teologisk encyklopedi, som under 1800-talet var en viktig del av det teologiska studiet i Sverige, gick däremot upp i rök 1938.

Men det sista är inte riktigt sant, för ämnet bytte namn till religionshistoria med religionspsykologi. Diverse utom- och inomvetenskapliga processer hade åstadkommit en metamorfos hos det forna, närmast apologetiska teologiämnet, vilket nu etablerade sig som ett från teologin självständigt studium av religion.⁴ Även ämnet praktisk teologi hotades av namnbyte på 1930-talet, till kulthistoria och kyrklig sociologi. Marie Rosenius ser förslaget som ett uttryck för Axel Hägerströms (1868–1939) vetenskapssyn med dess betoning på objektivitet och deskriptivitet,⁵ vilket är riktigt om vi ser Hägerström som i sin tur en representant för en bredare intellektuell strömning. Men tiden var då ännu inte mogen för ett namnbyte.

Praktisk teologi blir kyrko- och samfundsvetenskap

Namnbytet kom i stället på 1970-talet, då praktisk teologi blev kyrko- och samfundsvetenskap. Frågan är vad som framtvungade ändringen. De fyra läroböcker som då kommit ut på svenska – första och andra upplagan av *Praktisk teologi* 1959 och 1967 samt första och andra upplagan av *Kyrkokunskap* 1971 och 1973 – vittnar om en viss inomvetenskaplig utveckling.⁶ Båda upplagorna av *Praktisk teologi* hade undertiteln *En handbok i kyrkans organisation och verksamhetsformer*, där ”kyrkan” i singularis med naiv självklarhet syftade på Svenska kyrkan. Men medan den första upplagan tydligt anknöt till tidigare tyska handböcker, såsom Martin Schians (1869–1944) *Grundriß der praktischen Theologie*,⁷ innebar andra upplagan en betydande vidgning av perspektiven i internationell och ekumenisk

4. De konkreta sambanden mellan framväxten av religionsvetenskap och samtida förändringar i den akademiska teologin är till stor del utforskade. En viktig del av bakgrunden tecknas dock i Johannes Zachhuber, *Theology as Science in Nineteenth-Century Germany: From F.C. Baur to Ernst Troeltsch*, Oxford 2013, 292, <https://doi.org/10.1017/9780199330000.010>.

5. Marie Rosenius, ”Empiri och teori i ecklesiologiska studier belysta genom ’den nya kyrkosynen’ och ’den tjänsteinriktade folkkyrkosynen’”, *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 91 (2015), 94.

6. Sven Kjöllnerström (red.), *Praktisk teologi: En handbok i kyrkans organisation och verksamhetsformer*, Lund 1959; Sven Kjöllnerström (red.), *Praktisk teologi: En handbok i kyrkans organisation och verksamhetsformer*, 2:a uppl., Lund 1967; Carl-Gustaf Andrén (red.), *Kyrkokunskap: Bekännelse, struktur, gudstjänst*, Lund 1971; Carl-Gustaf Andrén (red.), *Kyrkokunskap: Bekännelse, struktur, gudstjänst*, 2:a uppl., Lund 1973.

7. Martin Schian, *Grundriß der praktischen Theologie*, Glessen 1922.

riktning. Boken *Kyrkokunskap* avlägsnade sig inte mycket från andra upplagan av *Praktisk teologi*, men den nya titeln markerade att det nu skulle handla om ett (någorlunda) konfessionsneutralt studium. I bakgrunden anas en förblivande påverkan från Hägerström – via Ingemar Hedenius (1908–1982) – men också en rad andra faktorer: ett stigande intresse bland teologer för internationella och ekumeniska frågor, samhällets tilltagande pluralism, statens alltmer markerade religiösa neutralitet och en därmed sammanhängande strävan att skilja kyrka och stat. Trender i vetenskapssamhället såsom positivism, samhällstillvändhet och tilltagande specialisering bidrog dessutom till att även andra teologiska och humanistiska ämnen bytte namn vid samma tid, oftast till något med ”vetenskap”: musikhistoria blev musikvetenskap, konsthistoria konstvetenskap, litteraturhistoria litteraturvetenskap. Inom teologin blev exegetiken bibelvetenskap, ämnena systematisk teologi, etik och religionsfilosofi buntades ihop till tros- och livsåskådningsvetenskap och praktisk teologi blev, som sagt, kyrko- och samfundsvetenskap.

Namnbytena var inte triviala. Man avsåg inte bara att anpassa namnet till nytt innehåll, utan även innehållet till det nya namnet. Agendan för teologin var att den skulle lösgöras från sitt samband med Svenska kyrkan och anta karaktär av sekulär kristendomsforskning. Här närmar vi oss det som för denna artikel är resonemangets springande punkt.

Förlorad förankring och ett ämne på drift

Ett ämnesnamn som har existerat länge – i ett eller flera århundraden – är inte bara vad ordet uttrycker utan står för en diskurs och en praktik som har existerat minst lika länge som namnet. Diskurser och praktiker utvecklas över tid, men organiskt. De ursprungliga frönas inflytande kan alltid spåras i den nutida växten. Det innebär att det alltid är traumatiskt att byta namn på ett gammalt ämne. Det kan vara nödvändigt, om ämnet har genomgått en veritabel metamorfos som i fallet religionshistoria, men det kan också vara en form av revolutionärt sabotage. Forskarna och lärarna kan då tappa sin orientering, börja tvista om vad som är ämnets kärna och huvuddelar, släppa det övergripande ansvaret och försjunka i särintressen. De som i första ledet blir lidande är studenterna, som söker ordnade kunskaper men serveras fakta- och teorifragment i osorterade högar.

Denna åkomma drabbade teologistudiet som helhet då man började beskriva det som religionsvetenskap, till exempel genom att 1973 ge teologie kandidatprogrammet namnet religionsvetenskapliga linjen.⁸ Teologins

---

8. Se vidare Thomas Girmalm, *Teologi och det moderna universitetet: Perspektiv på polariseringen mellan teologi och religionsvetenskap under svenskt 1900-tal*, Umeå 2006.

kärna och uppgift hade teologerna visserligen länge varit djupt oense om, men alternativen var välbekanta, liksom det faktum att de flesta av studenterna skulle bli präster i Svenska kyrkan. Vad religionsvetenskap betydde och var bra för, det var däremot en ny och obesvarad fråga. Om professorerna fick problem var det inte lättare för studenterna, som dessutom vid denna tid fick fler valfria poäng och ett ökande antal kurser att försöka skapa mening och sammanhang i. Hur den praktiska teologin påverkades har jag egen erfarenhet av.

När jag först fick kontakt med vad som nu kallades kyrko- och samfundsvetenskap, på grundkursen i Uppsala 1982, framstod det som ett tråkigt ämne som förmedlade strödda upplysningar om liturgiska plagg och Missionsförbundets organisation. Efter att jag hade fångats in av Alf Härdelin (1927–2014) och hans vurm för medeltida monastisk spiritualitet och blivit en medlem av det högre seminariet, blev jag en part i det pågående samtalet om ämnets kärna, delar och inre sammanhang. Härdelin, som då var docent, klagade på att det var ”ditt och datt och databank” och pläderade för spiritualitet som ett sammanhållande totalperspektiv. Jan Arvid Hellström (1941–1994), som då var professor, höll en lägre profil och hävdade endast studenters och doktoranders frihet att skriva om det som intresserade dem. I Lund fanns Lars Eckerdal, som såg liturgik som ämnets centrum. Hellström efterträddes i Uppsala av Sven-Erik Brodd, som förkortade ämnets namn till kyrkovetenskap och gjorde ekklesiologi till dess kärna. I Lund efterträddes Eckerdal av Sven-Åke Selander, som lade vikt vid vad han kallade ett funktionellt perspektiv, alltså en viss typ av frågor snarare än en viss tematik.⁹

Man kan notera att alla ville bort från den primärt beskrivande och dokumenterande forskning som hade präglat de föregående årtiondena, men på olika vis. Hos Härdelin och Brodd, och i viss mån även hos Eckerdal, fanns en kritisk udd: en av forskningens uppgifter var att avslöja brister i nutida kyrkoliv.¹⁰ Hos Selander, däremot, dominerade det positiva intresset för faktisk kyrklig praktik i dess komplexa funktionssammanhang.

---

9. Det går inte att göra den här tidens ämnesdiskussion rättvisa på bara några få rader. För kompletteringar och nyanseringar, se *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 62:4 (1986) (temanummer om kyrko- och samfundsvetenskap med artiklar av Lars Eckerdal, Alf Härdelin, Bertil Nilsson och Jan Arvid Hellström) samt Ryszard Bobrowicz & Frida Mannerfelt, ”Between *Kuriaké* and *Ekklesia*: Tracing a Shift in Scandinavian Practical Theology Based on Handbooks in the Discipline”, *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 97 (2021), 47–68, <https://doi.org/10.51619/stk.v97i1.22517>, och den litteratur som anförs där.

10. De av Brodd ofta använda begreppen ekklesialitet (det vill säga sätt att vara kyrka), implicit ekklesiologi och operativ ekklesiologi antyder alla en spänning mellan ideal och verklighet. Härdelin lyfte å sin sida fram exempel på andligt och konstnärligt framstående personer och miljöer i kyrkohistorien i medvetet syfte att utmana och locka till efterföljd. Se självbiografen Alf Härdelin, *Minnen från vägen*, Ängelholm 2010, 159–172.

Praktisk teologi som professionsteori

Det ingen gjorde – antagligen därför att det var omöjligt i den tidens tanke- och samtalsklimat – var att återknyta till ämnets ursprung. Praktisk teologi var från början inte alls avsett att leverera sakliga beskrivningar av kyrkor och deras aktiviteter, lika lite som teologin till sitt ursprung är kristendomsforskning. När namnet praktisk teologi myntades i slutet av 1700-talet uppfattades den akademiska teologin ännu som en vetenskap i tjänst åt kyrkan. Samtidigt hade den, liksom vetenskapen i stort, blivit mer eller mindre autonom. Den utvecklades enligt sin egen dynamik, med tämligen lös anknytning till kyrkans intressen, medan majoriteten av studenterna fortfarande skulle bli pastorer eller präster. Alltså uppstod behov av ett ämne som kunde komplettera studenternas utbildning med de praktiska insikter och färdigheter som de skulle behöva i sitt kommande yrke.

Ämnet fick namnet praktisk teologi, vilket bör uppfattas som en oxymoron: det uttrycker den spänning mellan polerna akademisk teologi och kyrklig praktik som man upplevde och önskade överbrygga. Denna spänning har genom tiderna hanterats på olika vis, än med betoning på teorin, än på praktiken. Syftet att förbereda studenter för ett kommande värv i den kyrka de tillhör har dock varit konstant, liksom ämnets i grunden akademiska och kritiska karaktär. I så måtto kan praktisk teologi, med ett modernt uttryck, beskrivas som professionsteori (även om det inte är en helt uttömmande beskrivning).

Ett professionsteoretiskt drag har på något sätt levt kvar hos ämnet genom åren, som en dröm strävande mot vaken insikt, även när det doldes av ett nytt namn. Genom hela halvseket 1970–2020 märks en trend bort från historisk forskning av sakligt konstaterande slag till en mer tolkande och pastoralt orienterad nutidsforskning. Men ännu har den praktiska teologin i Sverige inte kommit till full insikt om sig själv.

I det följande kommer jag att utveckla och motivera uppfattningen av praktisk teologi som (primärt) professionsteori och redogöra för teoretiska och praktiska konsekvenser av denna uppfattning. Först måste jag dock behandla det faktum att ämnet sedan 10–15 år utmanas av raka motsatsen till ett namnbyte, nämligen en omtolkning av det etablerade namnet.

Vilken praktik avses?

En klar uppfattning av vad praktisk teologi ska handla om kräver en klar uppfattning av både ”praktik” och ”teologi”. För den praktiska teologins del ska de båda begreppen förstås i det utbildningssammanhang som skisserades ovan. Emellertid har begreppet praktik under det senaste halvseket kommit att bli föremål för intensivt studium och diskussion inom både

humaniora och samhällsvetenskap, med betydande fast ofta outtalade skillnader i definition och förståelsehorisont mellan olika ämnen. Språkvetaren Anna W. Gustafsson skriver:

Sällan ser man själva praktikbegreppet diskuterat: vad innebär det egentligen att vi talar om en praktik? Är det ett dynamiskt eller ett statiskt begrepp? När man försöker förstå begreppet upptäcker man snart att det har olika innebörder i olika praktikteorier. Begreppet är viktigt för sociokulturella teorier, där det ofta finns ett intresse för den vardagliga praktiken i olika praktikgemenskaper. I de forskningstraditioner som tas upp i denna artikel nämns ofta Marx praxisbegrepp, Bourdieus kulturella praktiker som befäster klassrelationer och Wengers syn på praktik som meningsskapande utifrån erfarenheter.¹¹

Gustafsson fortsätter genom att exemplifiera. Det är tydligt att många teoretiker har en komplex och nyanserad förståelse av praktik. Så beskriver exempelvis sociologen Andreas Reckwitz praktik som ett rutinemässigt beteende med flera sammanflätade komponenter: kroppslig och mental aktivitet, föremål och sätt att använda dem, bakgrundskunskap, förståelse av vad som görs, praktiska färdigheter, känslotillstånd och motivationer. Andra betraktar språkliga uttryck – tal, skrift, gester, symboler – som en särskild sorts praktik eller som en nödvändig beståndsdel i all mänsklig praktik. Att praktiker reproducerar sociala förhållanden och därmed bidrar till att upprätthålla dem är en vanlig uppfattning. Detta är bakgrunden till begreppet ”praxis” i marxistisk idétradition, vilket syftar på en ideologiskt medveten praktik med samhällsomvandling och emancipation som mål. Det är också bakgrunden till Michel Foucaults (1926–1984) begrepp ”diskurs”, vilket syftar på den utsagda (makt)ordning som i varje givet samhälle reglerar både vetande och språkliga uttryck och som kan blottläggas genom en kritisk analys av ”diskursiv praktik”, det vill säga språkhandlingar i deras sociala sammanhang.¹²

Det finns alltså en rik flora av vetenskapliga traditioner som teologer kan knyta an till om de intresserar sig för praktik i någon form och oavsett vilket mål de har med sin forskning: beskrivande, tolkande, kritiskt, apologetiskt eller vägledande. Men ett teologiskt intresse för praktik är inte detsamma

---

11. Anna W. Gustafsson, ”Skriftpraktiker, diskursiva praktiker och analytisk konsekvens”, *Språk och stil* 23 (2013), 87.

12. Gustafsson, ”Skriftpraktiker”, 87–89, 93–95. Kritisk diskursanalys kan bedrivas som en form av praxis i marxistisk mening, men som Gustafsson påpekar finns det studier som gör bruk av diskursanalysens apparat utan att anlägga ett maktperspektiv.

som praktisk teologi.¹³ Ett akademiskt ämne konstitueras inte av sitt namn utan är, som ovan nämnts, ett komplex av intressen, frågor, teorier, metoder, språkbruk, organisation och praxis. Det är självt en social praktik och, som varje sådan, präglad av sin historia.

Practical Theology – en diffus term

I den engelsktalande världen finns inte den tvåhundraåriga tradition av praktisk teologi som är typisk för Tyskland och Norden. Därför kan alla möjliga slags teologiska studier av mänsklig praktik där benämnas Practical Theology. Under de senaste cirka trettio åren har det talats allt mer om Practical Theology och inrättats professurer med detta eller liknande namn,¹⁴ men utan den ämnestradition och det vetenskapsteoretiska arv som den praktiska teologin i Tyskland och Norden vilar på. I stället handlar det om ett brokigt spektrum av teologiserande om praxis.

Brittisk och amerikansk Practical Theology står ofta i professionsutbildningarnas tjänst och kan då beskrivas som professionsteori.¹⁵ Men Practical Theology kan också vara ett emblem för teologiska och filosofiska resonemang som vill prioritera praxis framför teori. Under det emblemet samlas forskare med ett starkt socialt engagemang men med ett betydligt svalare intresse för de basala kyrkliga aktiviteter som är praktisk teologis främsta föremål i tysk och nordisk forskningstradition – och som är de kyrkliga professionernas huvuduppgift.

Om ett ämnes periferi är vitalt kan det hota dess centrum. Det åskådliggjordes när International Academy of Practical Theology hade sin årskonferens i Oslo 2017 under temat ”Reforming: Space, Body, and Politics”. Temat och konferensen i stort speglade det starka grepp som postmodern teori och social aktivism har över västerländsk humaniora generellt,¹⁶ men gav föga utrymme åt den forskning som praktiska teologer i vår del av världen normalt ägnar sig åt.

---

13. Professor Jonna Bornemarks forskning kan anföras som exempel. Bornemark är religionsfilosof och verksam vid Centrum för praktisk kunskap, Södertörns högskola.

14. Till exempel ”Professor of Theology and Creative Practice”, Heather Waltons professur vid University of Glasgow.

15. Se till exempel Paul Ballard & John Pritchard, *Practical Theology in Action: Christian Thinking in the Service of Church and Society*, 2:a uppl., London 2006; Dorothy C. Bass & Craig Dykstra (red.), *For Life Abundant: Practical Theology, Theological Education, and Christian Ministry*, Grand Rapids, MI 2008.

16. Helen Pluckrose & James Lindsay, *Cynical Theories: How Universities Made Everything about Race, Gender, and Identity – and Why This Harms Everybody*, London 2020. Boken beskriver övertygande det ideologiska sambandet mellan företeelser som postmodern teori, postkolonialism, queerteori, intersektionalitet och aktivism för social rättvisa. Författarna beskriver sin egen ståndpunkt som liberal, den postmoderna ideologin som revolutionär och nutida högerpopulism som reaktionär (s. 11–12).

Det vore olyckligt om nordisk praktisk teologi rycktes med av vindkast i stället för att besinna sig på sitt ursprung och sin historia. Det är genom att odla en tydlig identitet med djupa rötter, fast kärna och klart urskiljbara konturer som ämnet kan göra mest nytta och rusta sig för framtida utmaningar. Och för att undvika missförstånd: det handlar inte om en dyrkan av det förflutna eller om ett ängsligt vakthållande om gränser. Ett ämne som är tryggt i sin identitet förmår också ta emot och integrera nya impulser.

Besinning på ämnets ursprung

För att återerövra en uppfattning av praktisk teologi som överensstämmer med ämnets ursprung och är ändamålsenlig i förhållande till nutida behov kan vi vända oss till historien men också till kolleger i Tyskland, där kompetensen är bredare och ämnestraditionen mer levande än hos oss. Ett exempel kan illustrera detta: den tyska läroboken *Studien- und Arbeitsbuch Praktische Theologie*.¹⁷ Där finns ingen tvekan om vad ämnet är, vad det omfattar och vad det är till för. Allt är välstrukturerat och välmotiverat – och dessutom välbekant. Det är samma ämnestradition som den svenska, fast i tryggare form.

I förhållande till äldre svenska läroböcker finns dock mycket som är bättre. Boken inleds med några vetenskapsteoretiska kapitel. Om än korta, innehåller de betydligt mer om den praktiska teologins historia, målsättningar, relation till andra teologiska ämnen, bruk av empiri och så vidare än någon svensk lärobok hittills. Också de följande kapitlen, vilka behandlar klassiska teman som predikan, gudstjänst och själavård, håller hög teoretisk nivå. Samtidigt återkommer med jämna mellanrum, i alla kapitel, pedagogiska uppgifter som kan lösas enskilt eller i grupp och som kräver bredvidläsning av såväl vetenskapliga texter (klassiska och nya) som kyrkliga källor av olika slag. Övningarnas syfte är genomgående att förbereda studenten för ett kommande yrke inom kyrka eller skola.

Boken visar att tysk praktisk teologi äger en klar ämnesidentitet, vårdar sina traditioner och tar ansvar för de kyrkliga professionsutbildningarna. Den tydliggör också att dessa egenskaper behöver stärkas hos ämnet i Sverige.

Jag tror att det finns en möjlighet för svensk praktisk teologi att förnyas genom att konstruktivt återknyta till den tyska evangeliska teologi som ämnet historiskt sett har vuxit fram ur och som har givit det dess namn. Vad det skulle kunna innebära vill de följande raderna ge prov på.¹⁸

17. Michael Meyer-Blanck & Birgit Weyel (red.), *Studien- und Arbeitsbuch Praktische Theologie*, 2:a uppl., Göttingen 2008.

18. Det hade varit önskvärt att i denna artikel även redogöra för Alf Härdelins alternativa syn på praktisk teologi som en ideal, närmast allomfattande teologi, men det var av

Jag vänder mig nu först till frågan om den praktiska teologins ställning i vetenskapernas system, därefter till dess ansvarsområden.

Den praktiska teologins encyklopediska ställning

Den praktiska teologin bör, liksom varje akademiskt ämne, förstås i sitt encyklopediska sammanhang, alltså i relation till andra ämnen i det mänskliga kunskapsbygget. Det gör professorn i praktisk teologi vid den evangeliska teologiska fakulteten i München, Christian Albrecht, i sin bok *Enzyklopädische Probleme der Praktischen Theologie*, vilken kommer att utnyttjas flitigt i resten av denna artikel.¹⁹ Det följande är ett kommenterat referat av det inledande avsnittet i kapitel 1 (s. 11–24), där Albrecht låter Friedrich Schleiermacher (1768–1834) träda fram som den som har preciserat den praktiska teologins encyklopediska ställning.

Vid slutet av 1700-talet fanns en indelning av teologin i fyra huvudämnen. Gottlieb Jakob Planck (1751–1833) nämner i sin *Einleitung in die Theologische Wissenschaften* från 1794 exegetik, historisk teologi, systematisk teologi samt ”de särskilda vetenskaper som går under namnet tillämpad teologi, Theologia applicata eller, om man så vill, Theologia applicatrix”.²⁰ De sistnämnda utgör inte ett akademiskt ämne utan är en samling regler för naturlig och effektiv kommunikation som övas i pastoralkollegier.

Schleiermacher föreslog en grundlig ombyggnad av teologin. Hans utgångspunkt var en komplett vetenskapssystematik som utgick från själva kunskapsbegreppet, med en grundläggande indelning i dels nödvändiga (alternativt reala eller rena) vetenskaper, som var och en behandlar ett särskilt slags kunskap, dels positiva vetenskaper, som konstitueras av att kunskaper och metoder orienteras mot ett praktiskt mål. Till de senare hör medicin, juridik och teologi. De positiva vetenskaperna producerar inget eget vetande, utan hämtar det vetande de behöver för målets uppnående från de nödvändiga vetenskaperna.²¹

---

utrymmesskal omöjligt. Se Alf Härdelin, *Munkarnas och mystikernas medeltid: Tjugofyra kapitel om teologi, spiritualitet och kultur*, Skellefteå 1996, 161–176; Alf Härdelin, ”På spaning efter en hel teologi för hela människan”, *Signum* 36:2 (2010), 14–32; Alf Härdelin, ”Lectio divina – Ett verktyg för en hel, osöndrad teologi”, i Sven Hellström (red.), *Nytt ljus över Askeby kloster*, Askeby 2010, 49–60.

19. Christian Albrecht, *Enzyklopädische Probleme der Praktischen Theologie*, Tübingen 2011.

20. Citerat i Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 13. Alla översättningar från tyska i denna artikel är mina egna.

21. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 14. Schleiermachers vetenskapssystematik redogör Albrecht mer utförligt för i Christian Albrecht, *Schleiermachers Theorie der Frömmigkeit: Ihr wissenschaftlicher Ort und ihr systematischer Gehalt in den Reden, in der Glaubenslehre und in der Dialektik*, Berlin 1994, 65–103, <https://doi.org/10.1515/9783110878981>. För en idéhistoriskt klargörande beskrivning av Schleiermachers syn på just teologin som vetenskap, se Zachhuber, *Theology as Science*, 11–17.

Teologins praktiska mål är enligt Schleiermacher att främja kyrka och kristen tro. Han indelar teologin i tre systematiskt samordnade discipliner: (1) filosofisk teologi, som utarbetar kategorierna för att fatta kristendomens väsen i och genom dess historiskt föreliggande former, (2) historisk teologi, som omfattar exegetik, kyrkohistoria och systematisk teologi, samt (3) praktisk teologi, som ur de föregående härleder de välinformerade ”konstregler” som den kyrkliga ämbetsbäraren behöver.²² De tre disciplinerna härleds alla ur teologins praktiska mål, att främja kyrkan. Tas detta mål bort finns det inte längre någon teologisk kunskap, utan kunskaperna hänförs till de vetenskaper från vilka de ursprungligen hämtades. Med Albrechts uttryck: ”Teologins teologicitet är avhängig av dess relation till kyrkoledning.”²³

Den som vill bedriva praktisk teologi måste enligt Schleiermacher först ha tillägnat sig den filosofiska och historiska teologin. Det är därifrån den praktiska teologin hämtar allt sitt vetande; ja, den formulerar inte ens sina egna syften utan hämtar även dessa från teologin i övrigt. Det enda den praktiska teologin har att syssla med är ”det riktiga förfarandet vid utförandet av alla de uppgifter som begreppet kyrkoledning innefattar”.²⁴

Det kan i förstone tyckas som om Schleiermacher hade samma syn på den praktiska teologins uppgift som Planck och andra samtida teologer, det vill säga att den huvudsakligen handlar om att öva praktiska färdigheter, men då har man inte förstått vad han menade med konstregler. Eftersom inte heller Albrecht går närmare in på detta centrala begrepp låter jag Schleiermachers svenske lärjunge Henrik Reuter Dahl (1795–1870) förklara:

Konstverksamhet skiljer sig på det sätt från annan verksamhet, att den är en verksamhet med medvetande både av sig själv och av sitt ändamål. Ändamålen kunna tänkas högre eller lägre. Ju högre, desto högre konsten och desto högre även verksamheten. Vinnes ändamålet genom ett blint följande av de regler, som därför äro givna, så är konsten mekanisk. Påräknas dessutom insikt och omdöme, således en i betydlig mån fri verksamhet av den konstidkande, så hör konsten till de fria. Vi se lätt att den konst genom vilken fromhet underhålls och förkovras är både en av de högsta och en av de friaste, som kunna finnas.²⁵

---

22. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 14–15.

23. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 110–111. ”Kyrkoledning” översätter ”Kirchenleitung”, vilket hos Albrecht, i Schleiermachers efterföljd, omfattar all kyrkoledande och kyrkofrämjande verksamhet av både ämbetsbärare och lekmän.

24. Friedrich Schleiermacher, *Kurze Darstellung des theologischen Studiums zum Behuf einleitender Vorlesungen*, Berlin 1811, § 260, citerat i Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 18–19. Om begreppet kyrkoledning, se föregående not.

25. Henrik Reuter Dahl, *Inledning till Theologien*, Lund 1837, 412, stavningen moderniserad.

Den praktiska teologins konstregler kan således inte följas slaviskt, utan förutsätter det goda omdömet hos det kyrkligt engagerade och teologiskt bildade subjektet.

Viktig är också Schleiermachers klassificering av den praktiska teologin som en teknisk disciplin. En kritisk disciplin, såsom religionsfilosofi eller estetik, ska med utgångspunkt i det spekulativa förnuftet bedöma det historiskt givna. En teknisk disciplin, såsom pedagogik, hermeneutik eller praktisk teologi, ska med utgångspunkt i det historiskt givna spekulativt formulera de betingelser som fordras för en anpassad, framgångsrik praxis. På så vis uppövas förmågan att tillämpa konstregler i den enskilda situationen.²⁶ Den som läser några sidor i Schleiermachers *Die praktische Theologie* kan enkelt konstatera att hans ”konstregler” befinner sig på en teoretisk nivå högt över enkla råd och tips.²⁷

Konsekvenser av den encyklopediska bestämningen

Kan vi av det refererade resonemanget dra några slutsatser som konstruktivt utmanar oss i dag? Jag vill erbjuda tre. För det första är Schleiermachers kategorisering av teologi som en positiv vetenskap ovedersäglig. Teologin existerar som akademiskt ämnesområde därför att den behövs för kyrkan. Sannolikt invänder somliga av mina läsare att teologin också har ett vetenskapligt egenvärde och bidrar till samhället på många vis. Det är sant, men det är inte därför den finns vid våra universitet. Tack vare den akademiska friheten kan teologer söka kunskap för dess egen skull och på olika sätt bidra till människosläktets förkovran långt utanför kyrkans sammanhang, men ärligt talat: det är inte därför de får lön av staten. Om personer som vill verka inom kyrkor och kristna trossamfund slutade söka sig till statliga universitet för sin utbildning, skulle våra statliga teologiska fakulteter och institutioner snart försvinna. Det är ett faktum som det inte tjänar något till att blunda för.

26. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 18–20.

27. Ett exempel ur Friedrich Schleiermacher, *Sämmtliche Werke: 13. Die praktische Theologie nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche im Zusammenhang dargestellt*, Berlin 1850, 83–88, <https://doi.org/10.1515/9783110866506>, där han behandlar liturgins element: Språk används i två former i gudstjänsten, talad prosa och sjungen poesi. Finns det element i dessa – ord eller musikaliska intervall – som inte hör hemma i liturgin? I musiken bör alltför stora intervall undvikas, eftersom de riktar uppmärksamheten mer mot sångarens skicklighet än sångens innehåll. Orden bör inte vara tekniska termer eller alltför vardagliga. Finns det, vidare, någon specifikt religiös kompositionsform? Komposition bygger på motsatsen mellan enhet och mångfald. Där mångfalden överväger, som i epideiktisk stil, träder religionen tillbaka. Finns det någon religiös genre? Religiös konst framställer religiösa tillstånd. Det enskilda tillståndet är endast framställningsmedel, det är tillståndets relation till gudomen som är själva saken, och det framkallar alltid sin motsats: till exempel hör tacksamhet samman med ovärdighet och väcker ånger. Men allt i konsten kan bidra till att framställa människans förhållande till gudomen. Alltså är religiös konst ingen egen genre. Och så vidare.

När teologin klart fattas som en positiv vetenskap vars objekt är kyrkan följer för det andra, som Albrecht påpekar, att ämnet praktisk teologi ”såsom teori om kristen praxis har att göra med grundproblem och grundbegrepp som är av principiell betydelse för det teologiska arbetet i alla discipliner”. Han fortsätter:

I vetenskapssystematiskt hänseende är den praktiska teologin inte ett reservat för en enskild disciplin utan ett element och en aspekt av alla teologiska discipliner. Den praktiska teologin [...] företräder det intresse och den förståelsehorisont som har kristen praxis som sitt föremål och som är med och präglar det teologiska arbetet också i dess historiska och systematiska delar. I detta avseende är teologin som helhet praktisk, precis som den som helhet också arbetar historiskt och systematiskt.²⁸

I teologin förstådd som positiv vetenskap bör således alla delämnena samverka. Frågan om vilket ansvar den praktiska teologin då får för teologin som helhet återkommer vi till i slutet av denna artikel.

För det tredje utgör den praktiska teologins nära förhållande till praxis också ett problem. Hur kan ämnet vara en lära om det pastorala handlandet och samtidigt en teori om kristen praxis med vetenskapliga anspråk på deskriptivitet, distansering och kontextualisering?²⁹ Problemet är centralt, och jag är inte tillfreds med Albrechts sätt att ringa in det. Han förklarar det med att praktisk teologi ”är ett barn av den nya tiden, av den insikt som mot slutet av 1700-talet blir ofrånkomlig: att teologin inte längre är identisk med den religion den förhåller sig till”.³⁰ Dock går han inte närmare in på vad som skiljer akademisk teologi från religiös praxis, vare sig då eller nu. Risken är att läsaren drar felaktiga slutsatser: att teologi är reflektion men inte praxis, och religion praxis men inte reflektion. Eller att den klyfta mellan vetenskap och religion som upplysningstiden representerar uppstod först då, snarare än att den (möjligen) då vidgade sig. Spänningen mellan praxis och teori hör i själva verket till människans grundvillkor, liksom den närbesläktade spänningen mellan upplevelse och reflektion.³¹

Att Albrecht gång på gång framhåller denna spänning som ett grunddrag i praktisk teologi är likafullt berättigat, eftersom det mellan teoretisk

---

28. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 56–57.

29. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, II.

30. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, I.

31. För en grundläggande diskussion om spänningen mellan upplevelse och reflektion, se C.S. Lewis (1898–1963) uppsats ”Myth Became Fact”. C.S. Lewis, *God in the Dock: Essays on Theology and Ethics*, Grand Rapids, MI 1970, 63–67.

reflektion och praktiskt engagemang krävs en balans som är konstitutiv för ämnet och som måste vara rotad i utövarens person. Såsom Schleiermacher skriver: ”Behovet av praktisk teologi uppstår endast för den, hos vilken religiöst intresse är förenat med vetenskapligt sinne.”³² Den spänning som är inbyggd i praktisk teologi kan alltså inte lösas teoretiskt utan måste härbärgas och hanteras personligt.

Den praktiska teologins ansvarsområden

Inget akademiskt ämne är ett isolat, alla måste ta ansvar för sin omgivning.³³ Detta gäller i synnerhet de positiva vetenskaperna. Inspirerad av Christian Albrecht och en äldre tysk handbok urskiljer jag fyra huvudsakliga ansvarsområden för den praktiska teologin: studenter, kyrkor, forskning och fakultet.³⁴ För varje kommer jag att referera något tänkvärt ur Albrechts bok samt bidra med egna reflektioner.

Ansvar för studenterna

Ett universitetsämnes första ansvar är studenterna och deras bildning. Det inkluderar bildningsmålet. De som läser praktisk teologi gör det normalt med sikte på en kyrklig profession (några få för att de vill forska). Vad behöver de?

Albrecht lägger stor vikt vid distans och reflektion som centrala bildningselement. Ett helt kapitel i hans bok ägnas åt historiskt tänkande, med vilket han menar ”en rekonstruktion av sammanhang, ett klargörande av relationer och förbindelser”. Det är ett tänkande som är ”relativiserande” i ordets mest konstruktiva mening: förbindelser upprättas, sammanhang söks och

---

32. Schleiermacher, *Kurze Darstellung des theologischen Studiums*, § 260. Jämför Reuter Dahl, *Inledning till Theologien*, 413: ”Såsom varje konstteori, så förutsätter ock den, om vilken här är fråga [det vill säga den praktiska teologin], en förening mellan vetenskapligt sinne och intresse för det ändamål, som genom konsten kan vinnas” (stavningen moderniserad). Vissa ord används här på annat sätt än som i dag är brukligt. ”Konst” har förklarats ovan. ”Intresse” betyder, som SAOB uttrycker det, ”förhållandet att man intager en sådan ställning med avs. på ngt att det är av vikt för en, huru detta är ordnat (gestaltar sig l. förlöper o.d.)”. ”Vetenskapligt sinne” är hos Schleiermacher (som Reuter Dahl följer) förmågan att förstå sammanhang, att se hur saker och ting hänger ihop; universitetet är den ort där det vetenskapliga sinnet väcks, fostras och förfinas. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 108.

33. Detta är en av huvudpoängerna i Mary Midgley, *Wisdom, Information and Wonder: What is Knowledge For?*, London 1991.

34. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*; Heinrich Ammer et al., *Handbuch der Praktischen Theologie: 1. Die praktische Theologie (Einführung), Gestalt, Aufbau und Ordnung der Kirche zur Person des kirchlichen Amtsträgers*, Berlin 1975, 15–21. Den senare urskiljer följande fyra ansvarsområden: ”Das Ausbildungsbedürfnis der Theologiestudenten”, ”Die Reformbedürftigkeit der Kirchenstrukturen”, ”Das Auftragsbedürfnis der wissenschaftlichen Theologie” och ”Das Wissenschaftsbedürfnis der handelnden Kirche”. Jag låter det sista området (logiskt) ingå i de båda första och tillägger i stället den praktiska teologins ansvar för teologin som helhet.

beskrivs, enskildheter skrivs in i dessa sammanhang. Resultatet är en distansering från omedelbarhet. Utan en sådan distansering riskerar upplevd angelägenhet, intuitioner, intryck och förmenta självklarheter att träda i stället för reflektion som grund för omdöme och handling.³⁵

I sex punkter specificerar Albrecht det historiska tänkandets nytta:

- att kunna skilja mellan beskrivningen och det beskrivna
- att vara skeptisk mot det till synes entydiga
- att inse att allt är underkastat förändring
- att ständigt tänka mer självständigt
- att avvisa absolutifiering
- att urskilja ting som hör samman utan att sära på dem.³⁶

Teserna, som *mutatis mutandis* kan sägas vara mål för all akademisk bildning, tillämpas sedan specifikt på teologie studerande som förbereder sig för en pastorsroll. Teologisk utbildning gör det möjligt för dem att relativisera spontant uppfattade utmaningar, möjligheter och krav i bestämda situationer och förstå deras exegetiska, historiska, dogmatiska, etiska och så vidare betingelser och grunder. På det personliga planet bidrar utbildningen till att relativisera det egna religiösa intresset, den egna fromheten. Genom att ha mött många former av kristen fromhet i historia och nutid kan studenten hos sig själv känna igen både det gemensamma och det unika. Det hjälper denne att sedan som pastor höja sig över sin egen andlighet och traditionstillhörighet och ta ansvar för kyrkans historiska gestalt och för de kristnas gemensamma liv – främja den kristna trons identitet och förmedling i en kyrka där olika andliga traditioner samspelar.³⁷

När saken uttrycks på detta vis blir det tydligt hur viktigt det är för dem som utbildar sig för en kyrklig profession – liksom för blivande religionslärare – att det teologiska studiets olika delar relateras till den nutida kyrkliga verkligheten. Det kan och bör ske i varje enskilt ämne, men den praktiska teologin har ett särskilt ansvar för att visa på den praktiska relevansen av teologiska kunskaper och öva den teoretiska reflektionen över kyrklig praxis. För det ändamålet skulle det konkret behövas en ny lärobok i praktisk teologi av det slag som den tyska jag beskrev i början av denna artikel. Det skulle också vara en stor fördel om det praktisk-teologiska studiet blev obligatoriskt i de kyrkliga professionsutbildningarna.

---

35. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 71.

36. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 71–76.

37. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 117.

Ansvar för kyrkorna

Den teologiska vetenskapens relevans för kyrkolivet har länge varit ifrågasatt, inte bara i Sverige utan även i Tyskland. Albrecht konstaterar lakoniskt att pastorer och kyrkliga ledare tycks klara sig med en ganska blygsam uppsättning av huvudsakligen pragmatiska kunskaper. Inom akademien har vetenskaplig differentiering och uppkomsten av nya teologiska underdiscipliner fortskridit så till den grad att mycken teologisk forskning knappast kan åberopa ens en sekundär relevans för kyrkligt ledarskap. Resultatet är en tilltagande rådlöshet och brist på förståelse mellan teologer och kyrkoledning.³⁸

Albrecht återknyter här till begreppen vetenskapligt sinne och historiskt tänkande. Teologi, skriver han, innebär för en kyrklig ledare – liksom det vetenskapliga sinnet för dennes personliga religiositet – en permanent självdistansering och självkritik som ofta upplevs som störande, ibland som förstörande. Självklarheter sätts i fråga, uppslag kritiserar och intuitiva lösningar relativiseras. Det är en ansträngande bildningsprocess som aldrig tar slut. För kyrkan och för kyrkoledaren är teologin därför lika svår att utvärdera som att undvara!³⁹

Det tycks mig som om klyftan mellan akademi och kyrka är självutvidgande. Ju mindre hjälp studenterna får att förbinda ”vetenskapligt sinne och religiöst intresse”, som Schleiermacher uttrycker det, desto mindre nytta tycker de sig ha av sin utbildning för sin yrkesverksamhet inom kyrkorna, och desto mindre intresserade riskerar de att bli av professionsutbildningarnas innehåll och kontakten mellan akademi och kyrka när de väl själva hamnar i ledande ställning.

Ett sätt att övervinna problemet är att universitetslärare i teologi blir bättre på att utbilda för kyrkliga professioner, vilket bland annat kräver insikt om betydelsen av historiskt tänkande, i den mening som beskrevs ovan. Ett annat är att tydliggöra forskningens relevans för kyrkorna och att forska med större kyrkligt engagemang. Praktisk-teologisk forskning som syftar till att avhjälpa problem inom kyrkorna borde vara en självklarhet, såsom en del av ämnets samhällsansvar. Sådan forskning har också på senare år blivit allt vanligare och är nu bland ämnets doktorander mer regel än undantag, vilket är ett hälsotecken.

Men det skulle behövas mer reflektion över forskningens kyrkorelevans. För vilka kyrkor är den relevant? Hur hanterar praktiska teologer det faktum att kyrkorna är olika och i Sverige existerar på olika villkor och att de som forskare inte kan betjäna alla men inte heller blint inrikta sig på sin egen? Och vilka sorters forskning är kyrkorelevant: korrekta beskrivningar

38. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 115–116.

39. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 116–117.

av faktiska förhållanden, hermeneutiskt medvetna tolkningar, studier som orienterar om problem och lösningsmöjligheter, analyser som är kritiska och uppfordrande, aktionsforskning av olika slag⁴⁰ – eller rent historisk forskning som gör det möjligt att lära av det förflutna? Svaret är naturligtvis alla dessa, men de står för olika former och grader av normativitet, vilket ställer höga krav på reflektion.⁴¹

Om praktisk teologi ska vara till tjänst för kyrkorna och de kyrkliga professionerna måste den vara normativ, men forskaren behöver i varje situation fråga sig både vad som är vetenskapligt redligt och mest gagnar den tänkta mottagaren – gärna i dialog med denna.

Ansvar för forskningen – och det offentliga samtalet

Ovanstående ger kanske intrycket att jag anser att praktisk-teologisk forskning alltid måste vara explicit och medvetet kyrkorelevant. Det menar jag inte. Tvärtom behöver det alltid finnas fri, intressedriven forskning, i praktisk teologi precis som i alla andra akademiska ämnen. Forskningen ska inte tvingas att relatera till något annat ansvar än den vetenskapliga redligheten, och forskare ska inte ens tvingas att hålla sig inom sitt fack utan ska fritt kunna göra utflykter in i angränsande ämnen, samverka med andra ämnen eller helt byta ämne.⁴²

Samtidigt hör det till god forskareetik att ta ansvar, för sitt ämne och sin institution, för studenternas bildning och även för det offentliga samtalet. Den praktiska teologin har som alla ämnen ett primärt ansvar att utveckla sin egen forskning, i enlighet med ämnets idé. En svårighet för svensk praktisk teologi har dock länge varit dess vaga identitet, oklara struktur och

---

40. Aktionsforskning är forskning som genomförs tillsammans med människor som tillhör det studerade sammanhanget.

41. Tone Stangeland Kaufman har i flera artiklar behandlat den ofrånkomliga normativiteten i en forskningsprocess, i synnerhet inom forskning av beteendevetenskapligt slag, men mer reflektion behövs över de normativa effekterna av olika slags påståenden, påminnelser, kritik, ideologiskt laddad teori med mera, om grader av normativitet och om vad som händer när man forskar och skriver om en annan kyrkotradition än sin egen. Se till exempel avsnittet om normativitet (s. 107–180) i Jonas Idestrom & Tone Stangeland Kaufman (red.), *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Eugene, OR 2018.

42. I detta sammanhang påpekar Albrecht vikten av att skilja mellan vetenskapssystematik och vetenskapsorganisation: ”De vetenskapsorganisatoriska uppdelningarna i discipliner utgör abstraktioner som varken motsvarar dessas faktiska verksamhet i forskning och undervisning eller deras sammanhang med teologin som helhet. Därför måste teologins indelning i discipliner förstas främst som uttryck för en nödvändig och meningsfull arbetsfördelning. Det betyder att det som i vetenskapsorganisatoriskt perspektiv av pragmatiska skäl särskiljs, inte för den skull också måste i vetenskapssystematiskt hänseende hamna utanför någon disciplins intresseområde. Och omvänt: det som i vetenskapssystematiskt perspektiv inte hör till en disciplins genuina bestånd av teman kan trots det ha en nödvändig plats inom dess undervisning och forskning.” Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 57.

prekära ställning vid det moderna universitetet. Det har gjort forskningen spretig. Det har förmodligen också lett till att omgivningen har haft svårt att uppfatta dess värde.

Ett sätt för praktisk teologi att både stärka sin egen forskning, förbättra sin utbildning och bidra till det offentliga samtalet är att tillhandahålla skarpa analyser av religion och kyrka i samhället. Här har Albrecht ett intressant förslag som han har hämtat från sin äldre kollega Dietrich Rössler. Rössler har föreslagit att skilja mellan tre grundgestalter i nutida kristendom: den kyrkliga, den offentliga – bestående av samhällets kristna arv i form av traditioner, bildning, konst, politik, kultur, moral och institutioner – och den privata, med en varierande grad av delaktighet i den kyrkliga gestalten och en varierande grad av identifikation med den offentliga. I vår tid tenderar gestalterna att glida isär, vilket för kyrkan och det kyrkliga handlandet innebär en komplex uppgift. Kyrkan är ansvarig för alla döpta, inte bara de kyrkligt aktiva, hon är medansvarig för den offentliga kristendomen och hon måste förhålla sig till de individuella fromhetstyper som bildas i relation till såväl kyrklig som offentlig kristendom.

Teorin om kristendomens trefaldiga gestalt får tre konsekvenser för praktisk-teologisk forskning: (1) Den definierar dess föremål som kristen praxis i samtliga dessa tre gestalter. Syftet med att studera denna praxis är dock inte rent sociologiskt eller etnologiskt, utan att främja en anpassad gestaltning av kyrkolivet. Inom ämnet finns redan etablerade delämnena med tydlig inriktning mot de tre gestalterna: homiletik och liturgik för den kyrkliga, religionspedagogik för den offentliga och själavårdslära för den privata. (2) Teorin skapar tolkningsmönster i den empiriska mångfalden. Gamla teser om sekularisering som fortskridande förfall kan överges till förmån för mer realistiska tolkningar av hur de tre gestalterna interagerar och bildar nya meningssammanhang. (3) Teorin bidrar till att befästa den praktiska teologins inre enhet, som alltid hotas av delämnenas specialisering.⁴³

Exemplet visar att praktisk teologi inte behöver vara konfessionell. Forskningen kan belysa generella förhållanden i samhället och deras betydelse för kyrkolivet i stort. Ingångarna behöver för övrigt inte endast vara sociologiska, de kan också vara kulturvetenskapliga – till exempel populärkulturens eller IT-revolutionens inverkan på kyrkorna, stora teman som det finns alltför lite svensk forskning om. Det finns också gott om principiella eller rentav filosofiska frågor att befatta sig med.

Bland alla dessa möjligheter är det dock viktigt att behålla riktningen. Den praktiska teologins uppgift är, som Albrecht understryker, inte sociologisk, etnologisk eller kulturvetenskaplig utan att bidra, främst via

---

43. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 77–87.

professionerna, till en anpassad gestaltning av kyrkolivet.⁴⁴ Det betyder att praktisk teologi står närmare de övriga teologiska vetenskaperna än de icke-teologiska och inte klarar sig utan dem. Den som forskar i ämnet och vill bidra till dess syfte måste vara väl bevandrad i exegetik, kyrkohistoria och systematisk teologi och förmå tillämpa dessa i sina bedömningar, på såväl det teoretiska som det praktiska planet. Som Albrecht uttrycker det:

Den praktiska teologins legitimitet inom teologisk vetenskap kan i synnerhet mätas, förutom mot dess ändamålsenliga bruk av icke-teologisk social- och kulturvetenskap, mot dess förmåga att recipiera filosofisk- och historisk-teologiska resultat, inplacera dem i egna sammanhang och integrera dem i sig själv.⁴⁵

Ett problem som kan uppstå när kultur- och beteendevetenskapliga perspektiv tillåts dominera inom praktisk teologi är att intresset riktas mot det som är, snarare än mot det som kunde och borde vara – mot förståelse mer än mot vägledning. Låt mig påminna om ett sätt att utföra det vägledande och främjande uppdraget som har blivit sällsynt, nämligen genom studier av förebildliga personer och miljöer. Sökandet efter förebilder uppfattar jag som ett viktigt skäl till att svensk praktisk teologi under en stor del av 1900-talet sysselsatte sig med historisk forskning, först avhandlingar om berömda predikanter och sedan, då den liturgiska förnyelserörelsen börjat ta fart, liturgihistoriska undersökningar. Även Alf Härdelins forskning om medeltida monastisk spiritualitet skriver in sig i detta sammanhang. Förebilder kan visserligen inte naivt bara imiteras, men deras positiva betydelse för praxis ska heller inte underskattas; den märks i alla mänskliga sammanhang. Ett problem med de tidigare undersökningarna var att de tenderade att låsa in förebilderna i deras historiska miljöer. En intressant uppgift för praktisk-teologisk forskning framöver vore att utveckla en hermeneutik för bruket av förebilder i dag.

Ansvar för den teologiska fakulteten

Albrecht pekar på ett allvarligt problem med dagens teologiska forskning: det finns numera så många teologiska teman, texter och argumentationslinjer i så många olika sammanhang att man måste fråga sig: har de något mer med varandra att göra än att de alla betecknar sig som teologi? Ofta med anspråk på att vara den enda nödvändiga och förnuftiga teologin!⁴⁶ I vårt

44. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 78: "die in der Kirche Verantwortlichen zu einer angemessenen Gestaltung des kirchlichen Lebens zu befähigen."

45. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 61.

46. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 115.

svenska sammanhang måste frågan ytterligare tillspetsas: är teologi alls ett användbart begrepp, när teologiska fakulteter och institutioner också innefattar religionsvetenskapliga ämnen som inte uppfattar sig som teologiska? Vilken är den gemensamma nämnaren – om det ens finns någon?

Min tes är att den praktiska teologin i detta läge har goda möjligheter att bidra till sammanhållning genom att främja tänkande och samtal om de teologiska och religionsvetenskapliga ämnenas inbördes förhållande och samhälleliga uppgifter.

Till att börja med påminner den praktiska teologin om teologins väsen som en positiv vetenskap vars uppgift ytterst är att främja kyrkans väl. De andra ämnena kan kosta på sig att ibland glömma detta, det kan den praktiska teologin aldrig göra.

Vidare: även om de teologiska ämnenas inbördes enhet består i det mål de har gemensamt, är det endast den praktiska teologin som har detta mål som sin omedelbara uppgift. Alla ämnena bidrar givetvis till att bilda kyrkligt verksamma människor, som sedan tillämpar sina kunskaper i praxis. Men uppgiften att reflektera över denna tillämpning och förmedla mellan teori och praktik tillkommer just den praktiska teologin som professionsteori.

Den praktiska teologin har som nämnt ett självklart behov av att flitigt använda de andra ämnenas rön i sin verksamhet. Mot bakgrund av ovanstående resonemang har ämnet även ett *ansvar* att göra det. Ju mer praktisk teologi tar hjälp av de övriga teologiska ämnena och utnyttjar deras resurser, desto mer stärks ämnenas samverkan och känsla av samhörighet. Detta gäller såväl inom forskning som inom utbildning, men det är på utbildningens område som behovet av samverkan är störst. Här finns mycket att göra.

Den praktiska teologin har också ett uppenbart behov av de religionsvetenskapliga ämnena. Det är en grupp ämnen som i Sverige inte är klart definierad, men dit man bland annat brukar räkna religionssociologi och etik, som är systerämnena till praktisk teologi, religionsfilosofi, som för Schleiermacher var det teologiska studiets rot samt forskning om icke-kristna religioner, som behövs för att förstå dagens svenska samhälle.

Det finns gammalt groll som har gjort att teologi och religionsvetenskap har identifierat sig som varandras kontraster eller till och med antagonister. Det finns ingen anledning att fortsätta med detta. Även om vi, med Schleiermachers terminologi, definierar teologi som en positiv vetenskap och religionsvetenskap som en nödvändig eller real vetenskap vars föremål är fenomenet religion, så är gränsen mellan dem inte skarp i praktiken. Inom båda vetenskaperna finns utövare som betraktar sig själva som teologer och andra som betraktar sig som religionsvetare, och inom båda dessa grupper finns det personer med olika grad av – återigen med Schleiermachers

terminologi – religiöst intresse. Det som skaver mest i samarbetet torde vara den ännu ganska vanliga åsikten att religiöst intresse och vetenskapligt sinne står i motsats till varandra. Kanske är det en fåfång förhoppning, men jag vill gärna tro att en ansvarsfullt utövad praktisk teologi i någon liten mån skulle kunna bidra till att också övervinna denna åsikt. Ty för detta ämne är det fundamentalt, såsom Albrecht skriver, att teologins vetenskaplighet inte vinnns på bekostnad av dess kyrkliga relevans, inte heller dess relevans på bekostnad av dess vetenskaplighet.⁴⁷

Sammanfattning och avslutning

Jag har med denna artikel velat påminna svensk praktisk teologi om dess historiskt givna identitet samt visa att denna identitet härleds ur ett bestämt encyklopediskt sammanhang. Jag har vidare sökt visa att en rätt förståelse av ämnet understryker dess betydelse för akademi, kyrka och samhälle. Ett sekundärt syfte med artikeln har varit att uppmuntra till flitigare studium av tysk praktisk teologi.

Utgångspunkten för den encyklopediska bestämningen var att akademisk teologi är en i Schleiermachers mening positiv vetenskap, vars uppgift är att främja kyrka och kristendom. I denna positiva vetenskap har den praktiska teologin rollen av professionsteori. Den bildar en brygga mellan å ena sidan filosofisk och historisk teologi, å andra sidan den praxis som teologin ytterst är till för.

Utifrån denna utgångspunkt har jag sedan behandlat den praktiska teologins fyra ansvarsområden: studenterna, kyrkorna, forskningen och fakulteten. Uppgiften gentemot studenterna är att lära dem kombinera olika slags teologisk kunskap i teoretisk reflexion över kyrklig praxis. Uppgiften gentemot kyrkorna är att tillhandahålla välutbildade ledare och nyttig forskning. Uppgiften i forskningen är att främja kyrkolivets anpassade gestaltning utan att göra avkall på vetenskaplighet och utan att stävja den akademiska friheten. Uppgiften gentemot teologisk fakultet, slutligen, är att bidra till sammanhållning och samarbete mellan ämnena genom att lära av dem alla och tillämpa dem på praxis.

Med denna bestämning återförs den praktiska teologin till dess ursprung samtidigt som den nyttiggörs för framtiden. Samtidigt avvisas de uppfattningar som mest har bidragit till att fördunkla ämnets identitet, nämligen en positivistisk syn på teologi som kristendomsforskning och, i nyare tid,

---

47. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 106: den avgörande poängen i Schleiermachers teologiprogram är ”att teologin varken vinner sin vetenskapskaraktär på bekostnad av sin kyrkorelevans eller, omvänt, får betydelse för kyrklig praxis först efter att ha gjort anspråk på särskilda undantag från kraven på vetenskaplighet”.

bruket av termen "Practical Theology" i sammanhang där teologer ägnar sig åt kritiska studier, praxisteori eller social aktivism. ▲

SUMMARY

The purpose of this article is to remind Practical Theology in Sweden of its historically given identity and to show that this identity derives from a well-defined encyclopedic context. The point of departure is that theology is a positive science, in the sense used by Friedrich Schleiermacher: a science directed towards a specific goal, which in theology's case is the well-informed government of the Church. Within theology thus understood, Practical Theology provides professional training by developing pastoral theory. It forms a bridge between on the one hand philosophical and historical theology, and on the other the praxis that theology ultimately serves. Based on this understanding, the article treats four areas of responsibility of Practical Theology: students, churches, research, and theological faculties. Its task in relation to students is to teach them to combine various kinds of theological knowledge in theoretical reflection on ecclesial practices. Its task in relation to churches is to provide them with well-educated leaders and useful research. Its task in research is to further the well-being of churches without compromising scholarly standards or curtailing academic freedom. Its task in relation to theological faculties, finally, is to contribute to cooperation between subjects by upholding the integrative character of Practical Theology. Methodologically, the article makes use of German Evangelical theology in order to refer Swedish Practical Theology back to its origin and counteract influences that have confused its identity, namely a positivist conception of theology as the scientific study of Christianity, prevalent in Sweden since the early 1970s, and, more recently, the appropriation of the name "Practical Theology" by theologians engaged in critical studies, practice theory, and social activism.